

A MAGYARORSZÁGI MUNKAERŐPIAC JELLEMZŐI 1999-BEN

Írta
LAKY TERÉZ

- 1. Bevezetés**
- 2. Demográfiai háttér**
- 3. A foglalkoztatottság alakulása**
- 4. A munkanélküliség**
- 5. A gazdaságilag inaktívak**
- 6. A keresetek**
- 7. A munkaerőpiac területi különbségei**
- 8. A foglalkoztatás növelésének esélyei**

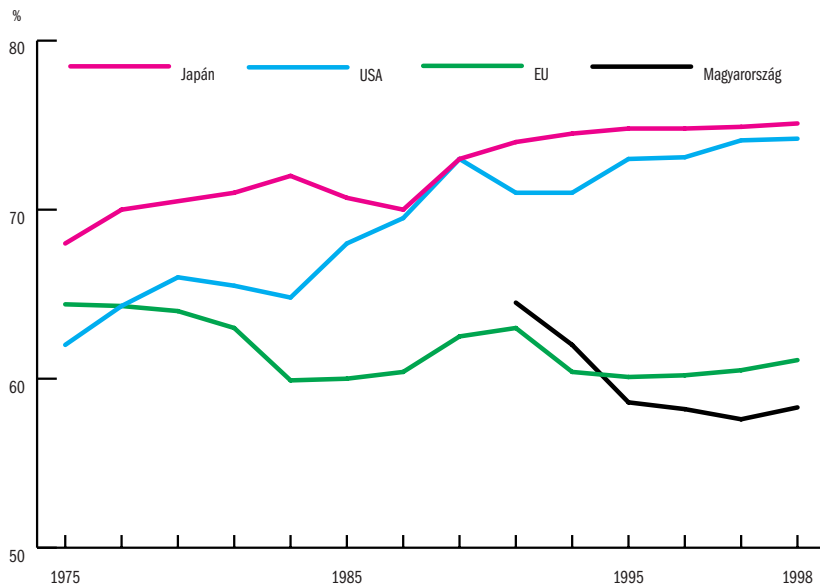
A MAGYARORSZÁGI MUNKAERŐPIAC JELLEMZŐI 1999-BEN

1. BEVEZETÉS

Magyarországon 1999 volt az első év, amikor megtörni látszanak a munkaerőpiacnak az évtized elejétől tartó, kedvezőtlen folyamatai: a súlyos munkahelyvesztést követően a foglalkoztatottság alacsony szinten stagnálása, s a munkanélküliség folyamatos csökkenése mellett a munkaerőpiactól távolmaradó nem-keresők (gazdaságilag inaktívak) táborának folyamatos növekedése.

1999-ben érzékelhetően – mintegy 114 ezer fővel – nőtt a foglalkoztatás az előző évhez képest. A foglalkoztatás szintje azonban – európai és különösen tengerentúli összehasonlításban – változatlanul rendkívül alacsony (1. ábra).

1. ábra: A foglalkoztatási ráta az EU-ban, az USA-ban, Japánban és Magyarországon (15–64 éves népességre vonatkozóan)



Forrás: Employment Rates Report 1998.; Magyarország: *A Munkaerő-felmérés idősorai, 1992–1999*, KSH, 2000.

A munkanélküliség tovább csökkent. (A KSH Munkaerő-felmérés szerint 1998-hoz képest mintegy 28 ezer fővel, a regisztrált munkanélkülieket nyilvántartó OMMK adatai szerint pedig mintegy 14 ezer fővel kevesebben regisztráltatták magukat 1999-ben, mint egy évvel azelőtt.) Összességében 1994 óta – mindkét számítás szerint – a csökkenés folyamatos, bár az ország egyes régióiban változatlanul magas a regisztrált munkanélküliek rátája.

1 A KSH 1992 óta negyedévenként személyes kikérdezéssel gyűjti az adatokat. A megkérdezettek az ország felnőtt népességét reprezentálják. Az itt közölt adatok a négy negyedévről kapott éves átlagok. A felmérés fogalmi rendszere a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) ajánlásán alapuló nemzetközileg egységesen használt rendszer, amely számos vonatkozásban eltér(het) a nemzeti szabályozásoktól. A fogalmi rendszer legfontosabb elemeit a megfelelő témakörök-nél ismertetjük.

2 Az egyes országokban – a társadalmi, történelmi hagyományoknak, értékrendszereknek megfelelően – eltérő lehet a nyugdíjkorhatár. A munkavállalási kor kezdete – a 15. életév – lényegében mindenütt egységes, mert a fejlettebb gazdaságú országokban – csatlakozva a nemzetközi megállapodásokhoz – törvények tiltják a 15 évesnél fiatalabbak, a gyermekek munkavállalóként foglalkoztatását. A felső korhatár azonban a nemzeti szabályozásoktól függ. A férfiakra és a nőkre vonatkozó szabályok sem feltétlenül egységesek. Európában Dániában a legmagasabb, a férfiakra és a nőkre egyaránt érvényes munkavállalási kor: 66 év. A legalacsonyabb Olaszországban (férfiak 60, nők 55 év) lényegében a miénkkel megegyező. Egyébként az ILO ajánlásain alapuló számításokban – az országok nyugdíjazási rendszereitől függetlenül – a 74 évet tekintik a „munkavállalási kornak”, különös tekintettel a fejlett országokban az átlagos életkor növekedésére; az idősebb korosztályokban még sokan és szívesen dolgoznak. A KSH munkaerő-felmérése – az európai gyakorlatnak megfelelően – ugyancsak a 15–74 éves népességben mutatja ki a munkaerőpiaci részvételt, s így 7 717 ezer főt tekint munkavállalásra képesnek és alkalmasnak.

A nem foglalkoztatott, de magát munkanélkülinek sem tekintő, gazdaságilag inaktívak száma is csökkent. A 15–74 éves népességből 1998-ban 48,3, 1999-ben 46,9% volt inaktív. A nem aktívak aránya azonban így is rendkívül magas, különösen a magyar jogszabályok szerint munkavállalási korúak, ezen belül is főként a nők körében. A családokat és a társadalmat egyaránt terhelő inaktivitás mérséklése elsősorban az újabb munkaalkalmak szaporodásától remélhető.

A munkaerőpiac állapotát együttesen jellemző három fő folyamat alakulását a következőkben részletesen is bemutatjuk. Az adatok forrása a KSH munkafelmérése; a máshonnan származó adatok forrását külön jelezzük.¹

2. DEMOGRÁFIAI HÁTÉR

Magyarország népessége 1999. január 1-jén kissé meghaladta a 10 milliót (10 091,8 ezer). A népességszám lassú csökkenése (1980-ban még 10,7 millió fő volt) közepette sem változott a nemek aránya: tartósan némileg több a nő (52%) mint a férfi (48%). A munkavállalási kor a 15. életévnél kezdődik, s a jogszabályokban rögzített életkorig tart; ez a férfiaknál a 60, a nők esetében az 56. év. (A következő év a nyugdíjba lépés korhatára.) 1999-ben a 10 milliós népességből több mint 6 millióan tartoztak a munkavállalási korúak közé. A nők alacsonyabb munkavállalási kora miatt itt megfordulnak a nemek szerinti arányok: a férfiak 52, a nők 48%-a volt munkavállalási korú. A hazai szabályozástól eltérően a nemzetközi összehasonlításokhoz a 15–64 éves kort tekintik munkavállalási kornak, igazodva az OECD-hez tartozó, illetve az Európai Unió tagországaiban jellemző korhatárhoz.² Így számítva csaknem 6,9 millió lenne nálunk is a munkavállalási (aktív) korú, s egyúttal többségbe kerülnének a nők. (Férfiak: 3 335 ezer, nők: 3 468,2 ezer fő.)

A potenciális munkaerőforrás tehát 1999-ben:

- a hazai jogszabályok szerint 6 187,9 ezer fő
- a nemzetközi összehasonlításhoz használt, 15–64 éves korosztályok szerint 6 803,2 ezer fő
- az ILO ajánlásai szerinti, 15–74 éves korosztályok 7 717,0 ezer fő.

A hazai jogszabályok szerint számolva a népesség általában 57–60%-a munkavállalási korú. (Ez tartós trend; például 1960-ban 57,8, 1980-ban 57,6, 1996-ban 59,5, 1998-ban 60,5% 1999-ben 60,6% volt az arány.)

A munkaerőpiacot illetően ma Európában az egyik alapvető gazdasági és társadalmi kérdés: a potenciális munkaerőforrásból mennyi a foglalkoztatott? Az Európai Unió szembesült azzal a ténnyel, hogy az európai foglalkoztatottság színvonala erőteljesen lemaradt az USA és Japán színvonala mögött. A 70-es években még az európai szint (64%) volt magasabb, mint az USA-é (62%) a 90-es évek végére azonban, miközben az USA-ban és Japánban a megfelelő korú népességből 74–75% dolgozott, Európában a foglalkoztatottság 60% alá esett. Az európai foglalkoztatás felzárkóztatása érdekében az Európai Unió tagországai 1997-ben (Luxemburg) közös programot fogadtak el. Az Unió irányelveket adott ki, a tagországok pedig ennek megfelelően nemzeti akcióterveket dolgoztak ki; teljesülésüket évről-évre értékelik.

A luxemburgi határozat egyúttal hangsúlyváltást jelent. Míg az előző évtizedben a munkanélküliség csökkentése volt az elsődleges cél, most a foglalkoztatás növelése vált azzá. A jelenlegi törekvések szerint nemcsak a munkanélkülieknek, hanem a gazdaságilag inaktívak jelentős részének is módot kell nyújtani a kereső foglalkozásra.

Az EU tagországaiban 1998-ban a 15–64 évesek átlagosan 61%-a volt foglalkoztatott. Az átlag jelentős különbségeket takar. A 15 tagállam közül 4-ben 70% felett volt a foglalkoztatottak aránya (a legmagasabb Dániában: 78,9%, de ide tartozott az Egyesült Királyság, Svédország és Ausztria is); 6 országban 60 és 70% közötti; és 5 országban nem érte el a 60%-ot. Az utóbbiak között a legrosszabb az arány Spanyolországban (50,2%) és Olaszországban (51,7%).

Saját helyzetünk felméréséhez érdemes tudni, hogy csak az EU két legrosszabb eredményt elérő két országában volt kisebb a foglalkoztatás, mint Magyarországon, ahol a megfelelő arány 1999-ben alig magasabb: 55,7%.

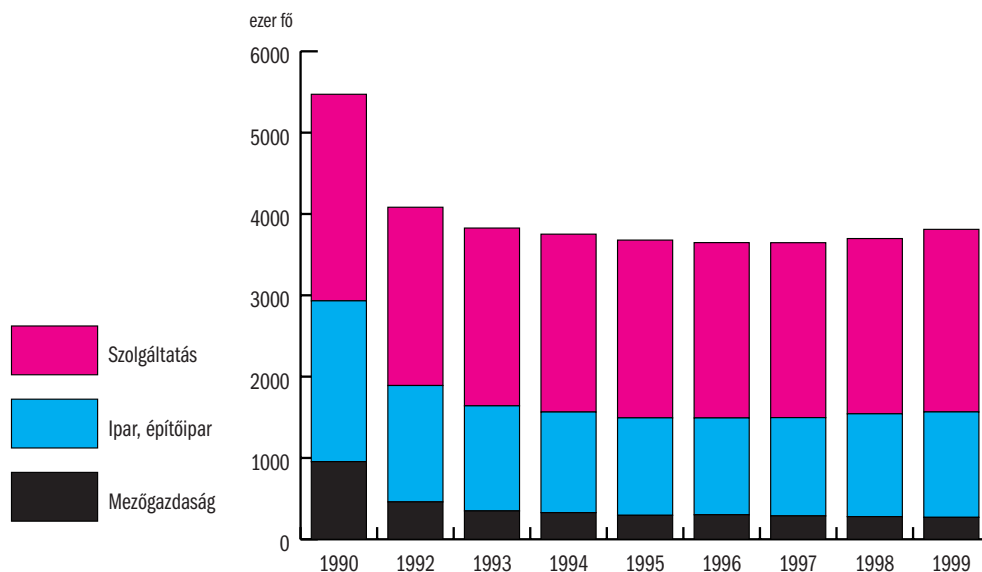
3. A FOGLALKOZTATOTTSÁG ALAKULÁSA

Mint erről szó volt: 1999-ben csaknem 114 ezer fővel 3 811,5 ezerre nőtt a foglalkoztatottak száma 1998-hoz képest. Ez akkor is biztató eredmény, ha tudjuk: a „foglalkoztatás” ma már nemcsak hagyományos alkalmazást vagy önálló foglalkozást jelent, hanem támogatott munkahelyeket (mint pl. a közhasznú munka), vagy rövid idejű, alkalmi munkavégzéseket. Az ILO meghatározása szerint ugyanis foglalkoztatottnak minősül, aki a megkérdezés előtti héten akárcsak egyetlen órát dolgozott, fizetés ellenében. A KSH felmérése tehát őket is foglalkoztatottnak tekinti, mégpedig a hazai munkavállalási kortól független, 15–74 éves korosztályokban. (Bár az utóbbi kifejezetten előnyös, mert a foglalkoztatás tényét nem köti a hazai munka-

vállalási korhoz, valójában a nyugdíjas korúak közül kevesen voltak foglalkoztatottak: mindössze mintegy 70 ezer fő, a megfelelő korosztályokhoz tartozó 1,5 milliós népességből.) A hazai munkavállalási korúak közül 3 742,6 ezer fő, a korosztályokhoz tartozók 60,5%-a volt foglalkoztatott; a 15–64 évesek közül pedig 3 789 ezer fő (55,7%). Az összes foglalkoztatott 55,2%-a volt férfi és 44,8%-a nő. Mintegy 60%-uk fizikai foglalkozású. A foglalkoztatottak aránya (csakúgy, mint az Európai Unió országában) az ún. „legjobb munkavállalási korúak”, a 25–54 évesek korcsoportjaiban volt a legmagasabb (25–29 évesek: 68,9%, 30–39 évesek: 74,4%, 40–54 évesek: 72,3%). Mind a fiatalabbak, mind a idősebbek korosztályaiban jóval kevesebb a foglalkoztatott (a 15–19 évesek között 10,4, a 60–69 évesek között 5,4, a 70–74 évesek között 1,4%, az idősebbek korcsoportjaiban jobbra a férfiak dolgoznak.)

Hol teremtődtek meg a foglalkoztatás újabb lehetőségei? Mindenek előtt: a gazdaság ágazati szerkezete még mindig változóban van. Bár a drámai átalakulások nagyjából lezárultak és a csődök, felszámolások tömegéből kimentett munkahelyek zöme már életképesnek bizonyuló gazdasági tevékenységhez kötődött, a strukturális változások tulajdonképpen állandóak (noha a változások üteme lelassul). Magyarországon még erőteljesebben érzékelhető a három nagy foglalkoztatási szektor (a mezőgazdaság, az ipar-építőipar és a szolgáltatások) folyamatos arányváltozása. (2. ábra)

2. ábra: A foglalkoztatottak számának változása a három gazdasági szektorban



Forrás: KSH, Munkaerő-felmérés

A mezőgazdaság, amely a keresők több mint 60%-át foglalkoztatta a 20. század fordulóján, folyamatosan veszített súlyából, s még most is veszít. Az egyre több tőkével (gépekkel) és tudással (kémia, biotechnika) működtetett mezőgazdaság minden korábbinál nagyobb hozamokra képes, egyre kevesebb emberi munkával. Ráadásul a termékek szállítása minden mennyiségben és minden távolságra megoldható. A gazdaságilag legfejlettebb országokban a mezőgazdaság már kevesebb, mint 2–3%-nyi keresőt foglalkoztat (3%-ot vagy annál kevesebbet az USA, az Egyesült Királyság, Belgium, Svédország), az EU 4,8%-os átlagát Görögország, Írország, Portugália mezőgazdasági aránya tartja fenn.

Magyarországon – fejlettségének, pontosabban a mezőgazdaságba fektetett szerény tőkének megfelelően – még a főfoglalkozású keresőkön kívül is igen sokan dolgoznak a mezőgazdaságban, sok munkával pótlólagos jövedelmet remélve. Elsősorban a hivatalosan inaktívak, a nyugdíjasok, gyermekgondozáson lévők stb. (Ebben a körben a KSH 1996. évi, ún. mikro-cenzusa a nyugdíjasok háztartásaiban csaknem 250 ezer olyan inaktív személyt talált, akik évi 90 napnál több mezőgazdasági munkát végeznek.) A KSH 1999. évi munkaerő-felmérése során csaknem tízezren jelezték, hogy a mezőgazdaságban van másodfoglalkozásuk.

Az ipar foglalkoztatási részaránya lényegében stagnál, annak ellenére, hogy 1999-ben több mint 30 ezer fővel nőtt az ott foglalkoztatottak létszáma. Az ipari foglalkoztatás mértéke a fejlett országokban már nem növekszik, mert az egyre több tőkével és emberi tudással modernizált termelőfolyamatok egyre kevesebb munkaerővel képesek a terméktömeg kibocsátására. Magyarországon még nem fejeződtek be az ipar belső, ágazati szerkezetét érintő változások, egyes ágazatok leépülése, (szénbányászat, kohászat, textilipar stb.) amelyen a fejlett országok már túljutottak, és nem épültek ki (most erősödnek, elsősorban a külföldi tőkebefektetések eredményeként) a modern ipart jellemző ágazatok (autóipar, mikroelektronika stb.).

A szolgáltatások területein teremtődött 1999-ben a legtöbb munkahely. A szolgáltatásokban foglalkoztatottak számának növekedését (és a legfejlettebb országokban immár 70% körüli részarányát) a jólét és a fejlettség mutatójának tekintik, ahol az egyének és a társadalom egyre többet képes és hajlandó költeni az egészség védelmére, a tanulásra, szórakozásra, turizmusra, sportra stb., valamint a társadalmi közös fogyasztásra, mint a környezet védelme, az oktatási rendszer fejlesztése, a települések biztonsága stb. Az igények és a lehetőségek a szolgáltatások számos ágában teremtettek új munkahelyeket, s a remények szerint a mindig újabb igények (mint például a családokban, a háztartásokban máris igényelt segítség a gyerekek, idősek, betegek gondozásában, a háztartási munkákban) újfajta keretekben újfajta munkalehetőségeket is hoznak.

Magyarországon köztudottan, még távol vagyunk a fejlett országok jólétének színvonalától.³ Ezért a szolgáltatásokban egyrészt még kevésbé teremődnek munkahelyek (az 1999. évi létszám csupán 53 ezerrel magasabb, mint az 1992. évi volt),⁴ másrészt még ugyancsak tart a szolgáltatási ágazatok belső arányainak átrendeződése. Ez – mint a világon mindenütt – várhatóan nálunk is évtizedes folyamat lesz, s az életszínvonal növekedése mellett jelentős hatással lesz rá a államháztartási reform alakulása. Ma ugyanis a szolgáltatásban lévő munkahelyek több mint egyharmada az állami költségvetésből (közvetve az adókból) fedezett ágazatokhoz tartozik (igazgatás, egészségügy, oktatás).

A három nagy foglalkoztatási szektor (lásd 1. táblázat) mindegyikéhez számos gazdasági ág, ágazat tartozik, amelyek az év során lehettek akár létszámot felvevők, akár létszámot vesztek. Előző évi létszámánál kevesebbet foglalkoztatott 1999-ben a mezőgazdaság, a bányászat, a villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás, a pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai, valamint a más ágakba nem sorolt, ún. egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás-ág. Összes veszteségük mintegy 20 ezer munkahely. A többi nemzetgazdasági ág létszámfelvevő volt. Szám szerint a legtöbb foglalkoztatottal a sokféle tevékenységet, köztük a közszükségleti cikkek javítását, karbantartását magában foglaló kereskedelem, közúti járműjavítási ág gyarapodott: több mint 45 ezerrel. Csaknem 23 ezer munkahely jött létre az építőiparban, csaknem 21 ezer az ingatlanügyek, bérbeadás- és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatási ágban, 17 ezer a feldolgozóiparban, s több mint 11 ezer fő volt a létszámnövekedés a szálláshely-szolgáltatásban és vendéglátásban. A többi ágban ennél jóval szerényebb a létszámnövekedés (és – az eredeti kormányzati szándékoktól eltérően – több mint tízezer fővel nőtt a létszám az igazgatásban, az egészségügyben és az oktatásban, azaz a zömmel a költségvetésből fedezett ágazatokban is).

3 A KSH adatai szerint Magyarországon 1998-ban a jólét mutatószámaként elfogadott egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) 997 ezer forintot tett ki; ez, hivatalos árfolyam 4 650 amerikai dollárnak felelt meg. (1993-ban a legkevésbé fejlett Európai Unió országokban a mérték: Görögország 7 390, Portugália 9 130, Írország 13 000 USD volt.) Válsárlóerőben számítva – ami nemzetközi összehasonlítások esetén pontosabban kifejezi a jövedelem értékét – a magyarországi egy főre jutó GDP az EU átlag 49%-át éri el.

4 Az 1990–92 közötti változásról a számbavételi módszerek miatt nem lehet pontos képet alkotni.

Figyelemre érdemes, hogy a jelentősebb növekedést mutató ágazatok közül kettőben is (kereskedelem, javítás-karbantartás) a tevékenységek zömét korábban is az egyéni és a jogi személyiség nélküli (önfoglalkoztató) vállalkozások adták, (1998-ban a főfoglalkozású és a nyugdíjasként dolgozó egyéni vállalkozók 44%-a, a bt-k 57%-a működött ebben a két ágban). Feltételezhető, hogy ezúttal is a jórészt tőke nélkül alapítható, a személyes szakértelemre épülő, 1–2 fős és családi vállalkozások száma gyarapodott. Az egyre specializálódó ilyen szolgáltatások (az egyre gazdagabb választékú híradástechnikai, szórakoztató elektronikai eszközöktől, a személyi számítógépeken át a könyvelésig) ugyanis éppen ilyen vállalkozásokat igényelnek.

A feldolgozóipar szerénynek mondható létszámnövekedése mögött valóban igen jelentős strukturális átrendeződés zajlik. Részletesebb és mértékadó információk még nem állnak rendelkezésre, de a napi híradásokból ismert, hogy számos feldolgozóipari ágazat, mindenekelőtt az élelmiszer-

1. táblázat: A foglalkoztatási szektorok változása, ezer fő

Év	Mező- és erdőgazdaság		Ipar, építőipar		Szolgáltatás		Összes foglalkoztatott	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
január 1.								
1900	1 735,8	61,1	422,3	14,9	683,2	24,0	2 841,3	100,0
1941	2 163,9	51,5	919,3	21,9	1 118,7	26,6	4 201,9	100,0
1960	1 830,0	38,5	1 617,6	34,0	1 311,9	27,5	4 759,5	100,0
1970	1 246,0	23,2	2 379,2	44,3	1 747,5	32,5	5 372,7	100,0
1980	1 109,0	19,3	2 386,1	41,6	2 238,5	39,1	5 733,6	100,0
1990	955,0	17,5	1 976,8	36,1	2 540,1	46,4	5 471,9	100,0
Éves átlag								
1992	460,1	11,3	1 431,0	35,0	2 191,6	53,7	4 082,7	100,0
1993	349,4	9,1	1 292,2	33,8	2 185,7	57,1	3 827,3	100,0
1994	327,6	8,7	1 237,3	33,0	2 186,6	58,3	3 751,5	100,0
1995	295,1	8,0	1 198,1	32,6	2 185,6	59,4	3 678,8	100,0
1996	302,4	8,3	1 190,1	32,6	2 155,6	59,1	3 648,1	100,0
1997	287,8	7,9	1 207,9	33,1	2 150,6	59,0	3 646,3	100,0
1998	278,8	7,5	1 264,3	34,2	2 154,6	58,3	3 697,7	100,0
1999	270,4	7,1	1 296,1	34,0	2 245,0	58,9	3 811,5	100,0

Adatforrás: 1900–1990: KSH Évkönyvek; 1992-től: A Munkaerő-felmérés idősorai 1992–1999, KSH, 2000.

ipar (konzervgyárak, húsipar, baromfifeldolgozás, tejipar stb.), a nagyjából bérmunka végzésére berendezkedett textil- és ruházati ipar, a kohászat helyenként jelentős létszámvesztésre kényszerült; üzemek zártak be vagy jelentősen csökkentett létszámmal működtek.

Az érintett ágakban elszenvedett veszteségeket azonban új munkahelyek pótolták. Elsősorban a külföldi tőkebefektetések révén a korszerű technikát képviselő ágazatokban teremtődtek munkahelyek, mindenek előtt az autóiparhoz kapcsolódó termékek gyártásában, a gépiparban és a mikroelektronika területén. A foglalkoztatás nemzetgazdasági ágankénti változásait a 2. táblázat ismerteti.

A foglalkoztatottak mintegy 85%-a (egy évvel korábban 84%-a) alkalmazásban állt, beleértve a szövetkezetek, társas és egyéni vállalkozások alkalmazottait is. A mintegy 400 ezer (mezőgazdasági és nem mezőgazdasági) önálló több mint 70%-a egyedül (alkalmazott nélkül) dolgozott. Az alkalmilag foglalkoztatottak száma valamivel kevesebb (25 ezer fő) mint egy évvel korábban volt (29,5 ezer fő); a segítő családtagok száma is csökkent kissé (1998: 28,8 ezer, 1999: 28,2 ezer).

2. táblázat: A foglalkoztatottak száma és megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint

Nemzetgazdasági ágak		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
A-B	ezer fő	460,1	349,4	327,6	295,1	302,4	287,8	278,8	270,4
	%	11,3	9,1	8,7	8,0	8,3	7,9	7,5	7,1
C	ezer fő	52,7	42,2	39,2	34,0	32,8	27,2	25,7	24,4
	%	1,3	1,1	1,0	0,9	0,9	0,7	0,7	0,7
D	ezer fő	1 053,5	937,8	888,8	850,2	850,8	864,1	912,1	928,9
	%	25,8	24,5	23,7	23,1	23,3	23,7	24,7	24,5
E	ezer fő	108,0	105,1	108,3	96,6	88,8	97,4	96,5	89,9
	%	2,6	2,7	2,9	2,6	2,4	2,7	2,6	2,4
F	ezer fő	216,8	207,1	201,0	217,3	217,7	219,2	230,0	253,0
	%	5,3	5,4	5,4	5,9	6,0	6,0	6,2	6,7
G	ezer fő	480,4	469,5	467,4	459,9	486,9	496,8	472,2	517,5
	%	11,8	12,3	12,5	12,5	13,3	13,6	12,7	13,6
H	ezer fő	115,6	110,4	110,6	116,6	114,1	120,9	121,6	133,2
	%	2,8	2,9	2,9	3,2	3,1	3,3	3,3	3,5
I	ezer fő	346,4	336,3	314,5	319,6	321,2	310,0	301,9	308,3
	%	8,5	8,8	8,4	8,7	8,8	8,5	8,2	8,1
J	ezer fő	68,7	72,6	72,9	82,2	83,3	83,3	81,8	80,9
	%	1,7	1,9	1,9	2,2	2,3	2,3	2,2	2,1
K	ezer fő	140,3	137,6	125,6	130,6	128,2	146,3	163,0	183,9
	%	3,4	3,6	3,3	3,6	3,5	4,0	4,4	4,8
L	ezer fő	293,7	299,5	320,2	318,1	306,6	293,8	294,3	301,9
	%	7,2	7,8	8,5	8,6	8,4	8,1	8,0	7,4
M	ezer fő	311,8	342,8	338,6	335,4	319,6	296,9	305,5	306,9
	%	7,6	9,0	9,0	9,1	8,8	8,1	8,3	8,1
N	ezer fő	236,3	241,6	239,0	231,4	225,6	232,1	237,8	239,2
	%	5,8	6,3	6,4	6,3	6,2	6,4	6,4	6,3
O-Q	ezer fő	198,4	175,4	197,8	191,8	170,1	170,5	176,5	173,2
	%	4,9	4,6	5,3	5,2	4,7	4,7	4,8	4,6
1.	ezer fő	4 082,7	3 827,3	3 751,5	3 678,8	3 648,1	3 646,3	3 697,7	3 811,5
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2.	ezer fő	1,1	0,4	-	-	-	0,1	-	0,1
	%	-	-	-	-	-	-	-	-

Megjegyzések: A–B = Mezőgazdaság, vadgazdaság, erdőgazdaság- és halászat; C = Bányászat; D = Feldolgozóipar; E = Villamos-energia, gáz-, hő- és vízellátás; F = Építőipar; G = Kereskedelem közötti jármű-javítás és karbantart.; H = Szálláshely szolgáltatás- és vendéglátás; I = Szállítás, raktározás, posta, távközlés; J = Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolg.-i.; K = Ingatlanügyek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás; L = Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás; M = Oktatás; N = Egészségügyi és szociális ellátás; O–Q = Egyéb szolgáltatás; 1 = Nemzetgazdaság összesen; 2 = Ismeretlen.

Adatforrás: A Munkaerő-felmérés idősorai 1992–1999, KSH, 2000.

A gazdaságban már érzékelhető számban vannak jelen (illetve a statisztika egyre jobban tudja számba venni) a hagyományostól eltérő munkaviszonyban dolgozók is. Az egyik forma a szokásosnál, törvényesnél rövidebb munkaidejű alkalmazás. (A rendszeresen így foglalkoztatottakat tekintik „részmunkaidősnek” számos országban.) Magyarországon egyelőre hiányzik a részmunkaidő meghatározása és szabályozása, de még inkább hiányzik a részmunka ösztönzése. A munkáltatókat a teljes-, illetve a részmunkaidős foglalkoztatást egyformán terhelő adók és járulékok tartják vissza leginkább a részmunkaidősök alkalmazásától.

Az Európai Unió országaiban ez széles körben elterjedt foglalkoztatási forma. (Az EU átlagában a foglalkoztatottak 17,4%-a volt részmunkaidős 1998-ban, de arányuk 38,8% volt Hollandiában és 25% körüli Svédországban valamint az Egyesült Királyságban). A 90-es években leginkább ebben a formában jöttek létre az új munkahelyek.

Magyarországon az 1999. évi adatokból megállapítható, hogy (főmunkájukban) a keresők mintegy 70%-a a 40 órás, vagy törvényesen annál rövidebb munkaidőben dolgozott. A szokásos heti munkaórák száma „nagyon változó” további mintegy 10% esetében. Mintegy 14% dolgozott *többet* heti 40 óránál, és mindössze 6% ennél kevesebbet.

A mintegy 130 ezer, különböző okból kevesebbet dolgozó közül (egészségi állapot, tanulás stb.) mindössze 44,4 ezren (34%) jelezték, hogy nem is kívánnak teljes munkaidőben dolgozni; háromnegyedük nő. További 36 ezren (27%) azonban azért dolgoztak kevesebbet, mert nem találtak teljes munkaidős munkát, illetve mert nem tudták teljes munkaidőben foglalkoztatni, vagy nem volt elég munka.

A munkaerő-kereslet- és kínálat helyi eltéréseit jelzi, hogy egyidejűleg az alkalmazásban állók közül mintegy 65 ezer fő dolgozott mellékállásban is; valamint 124 ezren túlóráztak főmunkahelyükön, a törvényes munkaidőnél többet dolgozók 75%-a. Feltehető, hogy a részmunkaidő előnyös szabályozása esetén a többlet-feladatok egy részét részmunkaidősök végezhetnék, akiket elsősorban az inaktívak köréből lehetne ismét foglalkoztatottá tenni.

Az Európa-szerte figyelemmel kísért másik, nem hagyományos (atipikus) foglalkoztatási forma a meghatározott időre szóló alkalmazás. A formát a munkaerővel való takarékoság kényszere keltette életre: a munkáltatók csak annyi időre kívánnak valakit felvenni, ameddig azt a náluk szokásostól eltérő, vagy többlet-feladatok igénylik. A meghatározott idejű alkalmazással járó további előny, hogy a munkaszerződés lejártakor a munkáltatót nem terheli a felmondási idő, a végkielégítés költsége. Viszont: az ilyen szerződések létrejöttének feltételeit a legtöbb ország munkajoga szigorúan korlátozta.

Magyarországon az alkalmazásban állók 94%-ának határozatlan időre szól a munkaszerződése; a mintegy 200 ezer, határozott időre vonatkozó alkalmazás 6%-os aránya nem tekinthető magasnak. Bár a magyar munkajog-

ban – és ezért a kapcsolódó statisztikákban – még nem eléggé egyértelműek a nem-hagyományos munkaviszonyok elhatárolásai (pl.: nem tudjuk, hogy itt szerepelnek-e az élelmiszeriparban – a konzerviparban, cukorgyártásban – vagy a mezőgazdaságban, építőiparban az ideény-munkákra alkalmazottak); az ide soroltak több mint negyedéről nincs részletesebb információ. Ezúttal annyit tudunk, hogy ebben a kategóriában szerepelnek ipari tanulók, próbaidőre felvettek, közhasznú munkások. Az így foglalkoztatottak csupán szerény hányada (mintegy 13 ezer fő) jelezte, hogy csak meghatározott időre kívánt elhelyezkedni.

Az önállókkal (önfoglalkoztatókkal) együtt számíthatóan mintegy 786 ezren dolgoztak 1999-ben a nem-hagyományos formák valamelyikében, azaz a keresők kb. 20%-a. (Az Európai Unióban 1998-ban 44,9% volt az így foglalkoztatottak aránya.)

4. A MUNKANÉLKÜLISÉG

A KSH által használt, az ILO ajánlásán alapuló „munkanélküli” meghatározás szerint az minősül munkanélkülinek, akinek a.) nincs munkája és dolgozni kíván, ezért aktívan munkát keres; b.) munkába tudott volna állni, ha talált volna megfelelő állást; c.) már talált állást, ahol 30 napon belül dolgozni kezdhet. Ez a meghatározás független az országok nemzeti szabályozásaitól, az ott érvényes munkavállalói kortól, s attól, hogy a munkát kereső tanuló-e vagy éppen nyugdíjas. A fő kritérium az, hogy a kért fizetés ellenében végezhető munkát keres.

A KSH felmérései évek óta a munkanélküliség folyamatos csökkenését jelezték. (1996: 400,1 ezer fő; 1997: 348,8 ezer, 1998: 313 ezer fő). 1999-ben az aktívan munkát keresők száma 284,7 ezer főre csökkent; s a 15–74 évesekre számított munkanélküliségi ráta az előző évi 7,8%-ról 7%-ra mérséklődött. (Az EU átlagában a hasonlóan mért ráta 1998-ban 9,9% volt.)

Korosztályonként vizsgálva: az aktívan munkát keresők aránya magasabb a fiataloknál: a 15–19 évesek körében mintegy 23, a 20–24 évesek korcsoportjában több mint 10%-os volt a munkanélküliségi ráta. Az átlagos 7%-nál valamivel magasabb volt a munkanélküliségi ráta 25–29 évesek között is (7,6%). Az idősebbek körében azonban csekély a munkavállalási szándék, s az életkor előrehaladásával – érthetően – egyre kisebb; a 70–74 évesek körében már nem éri el az 1%-ot sem.

Viszont: a legidősebbek kivételével minden korosztályban még ezrével vannak ún. passzív munkanélküliek, akik – elhelyezkedésüket reménytelennek ítélve – nem keresnek munkát; személyes, vagy környezeti kudarcuk hatására inaktívvá váltak. 1997-ben csaknem 95 ezren voltak, 1998-ban 110 ezren, s ez a szám 1999-ben sem csökkent érdemlegesen: 109,1 ezer fő lépett volna be a munkaerőpiacra, kínálkozó lehetőség esetén.

A munkanélküliségi ráta 7,5%-a volt férfi, 6,3%-a nők körében. Az utóbbi arány a nők drámaian lecsökkent munkaerőpiaci aktivitásának következménye: a foglalkoztatottakkal együtt számítva a 15–74 éves nők fele sincs jelen a munkaerőpiacon (45,4%).

A munkanélküliek fele (50,5%-a) legfeljebb egy éve, másik fele (49,5%) azonban hosszabb ideje – esetleg már több éve – keresett munkát. A munkanélküliség átlagos időtartama (a munkakeresés kezdete óta eltelt idő) alig változott: az év utolsó negyedében 1996-ban 16,0; 1997-ben 18,9; 1998-ban 17,4 és 1999-ben (éves átlagban) 17,1 hónap volt. A munkahely-keresés hosszú átlagos időtartama mögött több, a munkanélküliek adottságaira, helyzetére vonatkozó demográfiai, etnikai, regionális tényező húzódik meg. Mindenek előtt: a munkanélküliség elsősorban a sok gyerekes családokat sújtja. A három és több, 15 éven aluli gyereket nevelő háztartások 13%-ában volt egy vagy több munkanélküli, a kétgyerekesek 11, az egygyerekesek csaknem 11, ahol pedig nincs 15 évesnél fiatalabb gyerek, ott a háztartások 5%-ában. A felvételtől nem tűnik ki, de lehet, hogy a sok gyerek egyúttal a munkanélküliségtől erősen sújtott roma etnikumra utal.

A tartósan munkanélküliek ugyan csaknem 70%-a a „legjobb munkavállalási korúak”, azaz a 25–49 évesek közé tartozik (további 21%-uk ennél fiatalabb), több mint egyharmaduk azonban csupán legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel, további 9%-uk pedig az ugyan nagyobb általános ismeretet adó, de semmire nem képesítő érettségivel rendelkezett. A szakmunkás végzettségűek aránya 40%, azonban vélhetően olyan szakmákról van szó, amelyek a régióban leépültek, vagy már másutt sem kerestek.

Az etnikai hovatartozásról nem szól a KSH felmérése, de más forrásokból köztudott, hogy a romák nemigen számíthatnak munkahelyre. Miközben a nem roma népességben a Szonda Ipsos 1997. évi felmérése szerint 6–8% volt a munkanélküliek aránya, az etnikai hovatartozásukat vállaló romák körében csaknem 30%.

A személyi (képzettségi, etnikai) hátrányokhoz társulnak a foglalkoztatás regionális adottságai. Több megyében az átlagot jóval meghaladta a munkanélküliség 1999-ben is. (Borsod-Abaúj-Zemplén: 13,1%, Szabolcs-Szatmár: 11,1%, Jász-Nagykun-Szolnok: 10,9%; ugyanennyi volt Nógrád megyében is.) A több megyét összefoglaló régiókban a jobb helyzetű megyék esetenként korrigálták ugyan a régió rátáját (anélkül persze, hogy ez a kereslet tényleges növekedését jelentette volna), más esetben (számszerűen) rontották. Észak-Magyarországon (Borsod, Heves, Nógrád) változatlanul a legmagasabb a munkanélküliség (11,6%), s ugyancsak magas, 10% feletti a ráta az Észak-alföldi régióban (Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár). 8% feletti a ráta a Dél-Dunántúli régióban (Baranya, Somogy, Tolna). E térségekben – más-más okok miatt – a munkanélküliség lassabban oldódik, mint a szerencsésebb helyzetűekben (a 4,4%-os munka-

nélküliségi rátájú Nyugat-Dunántúl, s az 5,2 rátájú, Budapestet és Pest megyét magában foglaló Közép-Magyarország régióban). A hátrányos helyzetű régiókban élők elhelyezkedési esélyei javulásának a régió gazdasági fellendülése a legfontosabb feltétele.

A munkanélküliek közül több mint 40 ezernek korábban nem volt munkája, akinek volt, azok több, mint háromnegyede munkahelye, munkaköre megszűnése miatt vesztette el állását, vagy mert befejeződött időszakos, szezonális munkája, illetve önálló vállalkozása tönkrement, feladta. Csupán 12%-uk mondta fel maga az állását, többségük elsősorban munkakörülményei miatt.

A KSH adatai szerint 284,7 ezer munkanélküli közül 41% részesült munkanélküli járulékból (átlagos összege 1999-ben 22,406.– Ft volt) és 44%-a jövedelemptóló támogatásban (átlagos összege 1999-ben 12 280.– Ft). Valamennyien többféle módon is kerestek munkát. A leggyakoribb keresési mód a hirdetések olvasása volt (83% esetében) csaknem 80%-uk rokonokon, ismerősökön keresztül próbált munkahelyet találni. A harmadik leggyakoribb mód (67%-uk esetében) a munkaügyi szervezetnél érdeklődés. (Csupán 2%-uk érdeklődött csak a munkaügyi szervezetnél.) 65%-uk közvetlenül is megkeresett munkáltatókat; sokan adtak fel hirdetést és válaszoltak hirdetésekre, magán munkaközvetítőkhöz is fordultak stb. Legtöbbjük (több mint 50%) teljes munkaidős állást szeretne, de további 36% a részmunkaidőset is elvállalná. Csak részmunkaidős állást mindössze tízezer fő keresett, és további csaknem 5 ezer elsősorban ilyet szeretett volna. Önálló vállalkozást alig több, mint 1 600 munkanélküli kívánt indítani. Több mint 13 ezer munkanélkülinek nem volt semmi más kívánsága, csakhogy dolgozhasson; bármilyen munkát kész volt elvállalni.

A munkanélküliségről a KSH munkaerő-felmérésétől eltérő képet mutat a hazai jogszabályokon, elsősorban a Foglalkoztatási Törvényen alapuló, a *regisztrált* munkanélkülieket nyilvántartó statisztika. Az országos munkaügyi szervezet azokat az álláskeresőket veszi nyilvántartásba, akik nem állnak munkaviszonyban, nem nyugdíjasok és nem tanulók. A regisztrált munkanélkülieket megilleti mindaz a támogatás, amit a munkaügyi szervezet nyújthat: az arra jogosultak meghatározott ideig (2000. február 1-jéig 360 napig, ezt követően 270 napig) munkanélküli járulékból részesülhetnek. A járadékra jogosultság kimerítése után a továbbra is állástalan, szociálisan rászorulóknak jövedelemptóló támogatásban részesülhetnek. (Ez az ellátási forma 2000. májusától szűnt meg. Az önkormányzatok feladata lett a szociális segélyre jogosultság megállapítása, ennek fejében a segélyezettnek 30 napnyi, az önkormányzat által kötelezően felajánlott munkát kell elvégeznie.)

A munkaügyi szervezet feladata az állásközvetítés, továbbá különböző programok segítségével (képzés, átképzés) a munkanélküliek elhelyezkedési esélyeinek javítása. A képzésben, támogatott foglalkoztatásban (pl. köz-

hasznú munkán) résztvevők képzésük, foglalkoztatásuk időtartama alatt nem minősülnek munkanélkülinek. Akik az állami munkaerőpiaci szervezetnél regisztráltak (regisztrálhatták) magukat, azoknak rendszeres kapcsolatot kell tartaniuk a szervezettel, és a munkavégzésre, tehát egy adódó állás elfoglalására rendelkezésre állniuk.

Az ILO „munkanélküli” meghatározásánál szűkebb kört érintő (a tanulókat és a nyugdíjas korúakat kizáró), a regisztrálást aprólékosabb feltételekhez kötő hazai szabályozás ellenére rendre jóval magasabb a regisztrált munkanélküliek száma, mint amennyien a KSH munkaerő-felmérésében magukat aktívan állást keresőnek minősítették. (1996: 500,6 ezer fő; a KSH adatához képest a többlet mintegy 100 ezer fő; 1997: 470 ezer, a többlet 121 ezer fő; 1998: 404,1 ezer, a többlet 91 ezer fő; 1999: 409,5 ezer, a többlet 125 ezer fő.) Kisebb lenne a különbség, ha az ILO meghatározása szerint „passzív munkanélkülieket”, azaz a munkakeresést feladókat is a munkanélküliek között vennék számításba (számuk – mint erről szó volt – 1999-ben a KSH felmérésében 109 ezer fő volt).

Anélkül, hogy a kétféle számbavétel tartalmi, módszertani különbségeit itt értelmezhetnénk, csupán ismertetjük a munkaerőpiaci szervezet néhány adatát. Bár 1993 óta a regisztrált munkanélküliek száma is folyamatosan csökkent, az egy évvel korábbi 423,1 ezerről 1999-ben 409,6 ezerre, ennek ellenére a ráta magas maradt: 9,7%. A munkanélküliek 82%-a fizikai foglalkozású volt, s a munkanélküliek között 54%-ot tett ki a férfiak aránya. Minden ötödik munkanélküli a 25 éves és fiatalabb korosztályokhoz tartozott.

Az OMKMK adatai szerint a regisztráltak mindössze 31%-a (128 ezer fő) részesült az év során munkanélküli járadékban; ez az arány évek óta nagyjából azonos. 39% (mintegy 160 ezer fő) kapott jövedelem pótló támogatást, az erre szorulóknak mindegyike tartósan (egy évnél régebben) volt munka nélküli. Az OMKMK tapasztalata szerint évek óta nő a visszatérő munkanélküliek aránya. 1999-ben havonta átlagosan 57,2 ezren regisztráltak magukat, 75–80%-uk visszatérően, közhasznú vagy más támogatott munkájuk befejeződését követően, vagy a mezőgazdasági, építőipari, kereskedelmi stb. szezon végén. Az új munkanélküliek aránya – a gazdaság megélénkülésének jeleként – csökkenő, viszont még mindig mintegy 16%-ot tettek ki az iskolából kilépő, munkahelyet kereső pályakezdők.

A regisztrációból kikerülő zöme azonban még mindig nem annyira a kereslet megélénkülése, hanem inkább az ellátásra jogosultság lejáratja, a jövedelem pótló támogatás elvesztése, valamint a támogatott munkahelyeken elhelyezés, képzésben részvétel miatt csökkentette a regisztráltak létszámát, havi átlagban nagyjából ugyanannyival, mint amennyivel a belépők növelték.

5. A GAZDASÁGILAG INAKTÍVAK

Az 1995-ig növekvő számú, 15–74 éves népesség 1996-tól fogyni kezdett (1992: 7728,9 ezer, 1995: 7819,7 ezer, 1998: 7755,8 ezer, 1999: 7717 ezer). Az évenként változó számú népességnek évről évre csaknem a fele volt inaktív (1995: 47,6%, 1996: 48,2%, 1997: 48,8%). Az inaktívak aránya először 1998-ban csökkent, bár alig észrevehetően, mintegy fél százalékponttal (48,3%). 1999-ben a csaknem 1,4 százalékpontos csökkenés már azt jelentheti, hogy a munkanélküliek csökkenő száma nem az inaktívakét növelte. A nem-keresők aránya (46,9%) – mint erről szó volt – Európa legtöbb országához képest így is igen magas. A több mint 3,6 millió nem kereső körébe jelentősen eltérő helyzetű csoportok tartoznak.

1) Mindenekelőtt: a hazai jogszabályok értelmében *nyugdíjas-korúak*. A mintegy egy millió, 56 évesnél idősebb nő és a több mint fél millió, 60 évesnél idősebb férfi adja az inaktívak 40%-át. Az életkoruk miatt a munkaerőpiacot elhagyók számát több mint 657 ezer fővel gyarapítják a rokkantság miatt (491 ezer fő) és a munkanélküliség helyett karkedvezményel (166 ezer fő) nyugdíjba küldöttek. (A rokkantságuk miatt inaktívak kétharmada 55 évesnél fiatalabb; nagyobb hányaduk férfi.) Összességében az életkoruk, korhatár előtti kényszerű nyugdíjba vonulásuk, valamint rokkanttá válásuk miatt inaktív 2 millió fő teszi ki az inaktívak 55%-át.

A nyugdíjas korúak közül – mint erről szó volt – már csak kevesen foglalkoztatottak: szám szerint 68,9 ezer férfi és nő, valamivel többen, mint egy évvel korábban (65 ezer). Az idősebbek foglalkoztatásának erőteljes visszaszorulása immár évtizedes folyamat: 1989-ben még csaknem félmillióan (488,4 ezren) dolgoztak közülük, azóta évről-évre kevesebben. Az adott helyzetben nagyon kevesen keresnek közülük aktívan munkát (a KSH felmérésében ők munkanélkülinek minősülnek) számuk az ezret sem éri el. Így az 57–61 éves nők 90, a 61 év feletti férfiak és nők 97%-a inaktív.

2) A gazdaságilag inaktívak következő nagyobb (bár az előzőnél jóval kisebb) csoportját a *tanulók* jelentik. A KSH felmérése a nem-keresők között 714 ezer, különböző szintű tanulmányokat folytatót regisztrált. A foglalkoztatottak közül 157 ezren, a munkanélküliek közül több mint tízezen tanultak; többségük szakmai képzésben vett részt. A KSH felmérése háromféle képzési forma szerint csoportosította az 1999-ben tanuló, 15 évesnél idősebbeket: az *általános* képzésben (általános iskola, gimnázium) résztvevők (27%); a *szakmai* képzésben részesülők (szakiskola, szakközépiskola, szaktanfolyam, főiskola, egyetem, valamint a tudományos fokozatot nyújtó képzés (71%); továbbá a fentiekbe be nem sorolható képzések. A felmérésből nem állapítható meg, hogy az iskolarendszerű képzés miatt mennyien maradtak távol a munkaerőpiactól. Annyi azonban megállapítható, hogy a 15–19 évesek korosztályában – ahol 86,4% a gazdaságilag inaktívak aránya – 28% általános, 46% pedig szakmai képzésben vett részt. A 20–24

évesek körében az inaktívak aránya 39%, általános képzésben 17, szakmai képzésben 24% tanult.

Az oktatási statisztikák adatai szerint a tanulás évről-évre több fiatalt tart 15 éves kora után az iskolarendszerben: az 1979/80-as tanévben 372 ezren (a 15–24 évesek 25%-a), az 1989/90-es tanévben 483 ezren (33%), az 1998/1999-es tanévben 687 ezren tanultak (44%). Az örvendetes javulás ellenére Magyarországon még mindig alacsony a 16–17 éves kor után az iskolarendszerben maradóak aránya: 1997/98-ban például a 17 éveseknek még 73%-a tanult, a 18 évesek közül azonban már csak 45%, majd egyre csökkenően, a 20 évesek 26, a 24 éveseknek mindössze 5%-a. A 17 éven felüliek iskolarendszerű tanulásában az Európai Unió országai közül a legkisebb arány Görögországé volt (a 18 évesek 48, a 24 évesek 8%-ával), a legjobb Finnországé (a 18 évesek 81, a 24 évesek 32%-a tanult). Összességében a 3,6 millió inaktívból – az ugyancsak a KSH által készített Munkaerőmérés szerint – 1999. január 1-jén a munkavállalási korúak közül az inaktívak 19%-a volt tanuló.

3) Inaktívnak minősülnek a gyermekgondozási ellátást igénybevevők. Korábban a foglalkoztatottak között vette őket számba a statisztika, feltételezve, hogy van munkahelyük, amelytől csak átmenetileg – a gyerek meghatározott életkoráig – vannak távol. Az évtized elején, a munkahelyek tömeges megszűnése következtében azonban egyre kevésbé volt hova visszamenni, így – a realitásoknak, s egyúttal a nemzetközi konvencióknak is megfelelően – az inaktívok körében szerepelnek. A születések számának folyamatos csökkenése ellenére, s a jogosultság változásai közepette évenként némi hullámzással, de évről-évre növekszik a gyermekgondozás valamelyik formáját igénybevevők (elsősorban a nők) száma. A gyermekgondozáshoz számítva a legalább 3 kisgyereket nevelő anyák gyermekgondozási támogatását (gyet) igénybevevőket is, a Munkaerőmérés adatai szerint 1999. január 1-jén csaknem 300 ezren (299,9 ezer) voltak távol a munkaerőpiactól ezen a jogcímen. (1998-ban 291 ezren, 1990. január 1-jén pedig mintegy 245 ezren). A munkaerőfelmérés 1999. évi korcsoportos adatai szerint a gyermekgondozás miatt inaktívok csaknem 40%-a a 25–29 évesek korosztályaihoz tartozik, további 27%-a a 20–24 évesek, és csaknem 20%-a a 30–34 évesek közé. A gyermekgondozás mellett mintegy 66%-uknak volt valamilyen kereső foglalkozása is; feltehetően zömmel rövid idejű, alkalmi munkája (mint tudott, a felmérésben az egy órányi kereső munkát végző is „foglalkoztatottnak” minősül). Csaknem 3 ezren tekintették magukat egyúttal aktívan munkát keresőnek (azaz munkanélkülinek) is; vélhetően azok, akik a jogosultság lejárta utánra kerestek már munkahelyet.

4) A fenti okok a munkaerőpiactól távolmaradást több mint 3,1 millió ember, az inaktívok mintegy 87%-a esetében magyarázzák. Csaknem 500 ezer (472,4 ezer) a hazai szabályok értelmében még munkavállalási korú

személy inaktivitásának azonban nincs a fentiekhez hasonló egyszerű indoklása. Sokféle egyéni, családi, környezeti ok tarthat valakit távol a munkaerőpiactól – például a munkakeresés esélytelensége. Emlékeztetünk rá: az inaktívak közül csaknem 110 ezren adták fel az aktív munkakeresést.

Az indokolhatóan inaktívak 3,1 milliós létszáma nagyjából megegyezik azokéval, akik a felméréskor azt jelezték: nem kívánnak dolgozni. (A nagyszágrendek azonban csak szám szerint egyezők, mert, mint láttuk, az indokolhatóan inaktívak minden csoportjában – nyugdíjasok, a gyerekgondozáson lévők stb.– voltak éppen dolgozók vagy munkát keresők.) Az egyszerű indok nélkül távollévők azonban inkább dolgoznának. Voltak, akik kerestek munkát, de a munkahelyet nem tudták elfoglalni (nem álltak rendelkezésre), a többség azonban szeretne dolgozni, de különféle okok miatt nem keresett munkát.

6. A KERESETEK

1999-ben a teljes munkaidőben alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete 16,1, a nettó átlagkeresete 12,7, reálkeresete 2,5%-kal haladta meg az egy évvel korábbit, folytatva az előző két év óvatos növekedési tendenciáját.⁵ Az évtized kezdete óta ugyan névlegesen jelentősen nőttek a bruttó havi átlagkeresetek (az 1989. évi 10 571 Ft-ról az 1999. évi 77 190 Ft-ra), az évtized nagyobb részében azonban a keresetek növekedési üteménél még magasabb infláció, a keresőket terhelő adók miatt ténylegesen folyamatosan csökkentek a reálkeresetek. 1989 és 1996 között – az 1994-es választási év kivételével – a keresetek reálértéke összesen 25,7%-kal csökkent. A reálkeresetek 1997-ben kezdtek ismét nőni (1997-ben az előző évhez képest 104,9, 1998-ban 103,6%-ra).

Az „átlagos” havi kereset sokféle különbséget takar. Nemzetgazdasági ágak szerint például a pénzügyi tevékenységet végzők 165 330 Ft-ot, lábbeligyártásban dolgozók 47 550 Ft-ot keresnek, a szellemi foglalkozásúak 106 960 Ft-os keresete csaknem kétszerese a fizikai foglalkozásúakénak (55 218 Ft).

A tulajdonviszony és a vállalati forma is egyre markánsabb különbségeket eredményez a keresetekben. Az Ecostat elemzése szerint a hazai tulajdonú cégeknél alkalmazottak (a keresők 64%-a) átlagkeresete 16%-kal maradt el a versenyszféra átlagától, míg a 14–15%-nyi, teljesen külföldi tulajdonú cégnél foglalkoztatottak 33%-kal kerestek többet az átlagnál.

Nőtt a nagyobb cégek bérelőnye is. 1987-ben a 3000 főnél többet foglalkoztató cégek alkalmazottai csupán 7%-kal kerestek többet, mint a 20–50 fős cégeknél dolgozók; 1995-re már 25%-kal. A nagyobb létszámot foglalkoztatók kereseti előnye egyértelművé vált a kisebbekhez képest.

A gazdaság különböző területei, tevékenységei közötti, jórészt tradicionális kereseti különbségek, és az évtized során végbement változásaik közül kedvezőnek tekinthető a szellemi foglalkozások, különösen a magasan kva-

5 A KSH az évtized kezdetén a 20 fősnél nagyobb szervezeteknél figyelte meg a teljes munkaidőben dolgozók keresetének alakulását, majd a megfigyelték köre a 10 fősnél nagyobb vállalkozásokra is kiterjedt. 1998-tól pedig az 5–9 fős gazdálkodókra is. A költségvetési és társadalombiztosítási társintézmények a létszám nagyságától függetlenül szerepelnek az adatszolgáltatók között. Az 5–49 főt foglalkoztató vállalkozásokat reprezentatív kiválasztás alapján figyel meg a KSH. 1999-ben a megfigyelt körben 2,7 millióan álltak alkalmazásban a 3,8 millió kereső közül.

lifikált szellemi munka értékének fokozódó elismerése. Kedvezőtlené váltak a nemzetgazdasági ágak közötti növekvő kereseti különbségek.

Egyértelműen kedvezőtlen a keresetek és a munkanélküli járadékok átlagos összegének (22 406 Ft) egyre nagyobb különbsége; a munkahelyüket, kereső foglalkozásukat elvesztők folyamatosan romló jövedelem-pozíciója.

7. A MUNKAERŐPIAC TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEI

A foglalkoztatás növekedése bár többnyire szerény mértékű, de kedvező változásokat hozott úgyszólván minden megyében. A KSH által számított munkanélküliségi ráta az előző évhez képest minden megyében csökkent, legalábbis néhány tizedszázalékkal, Komárom-Esztergom kivételével, ahol 0,1 százalékponttal nőtt. A legjelentősebb a csökkenés Zala megyében (7,9%-ról 5,1%-ra), Békés megyében (8,1%-ról 6,3%-ra) és Bács-Kiskun megyében (8,5%-ról 6,4%-ra).

A legalacsonyabb munkanélküliség Győr-Moson-Sopron megyében (3,8%); valamint Csongrádban (4,5%) és Vas megyében (4,7%); a legmagasabb Borsod-Abaúj-Zemplénben (13,1%) és Szabolcs-Szatmár-Beregben (11,1%), valamint Jász-Nagykun-Szolnok és Nógrád megyében (egyaránt 10,9%) volt. Azaz, a foglalkoztatási helyzet javulása csak szerény mértékben érintette a tartósan leghátrányosabb helyzetben lévő megyéket.

Az aktivitási ráta (amiben együttesen veszik számításba a foglalkoztatottakat és a munkanélkülieket, azaz a munkaerőpiacon jelenlévőket) ugyancsak kis mértékben változott. A legmagasabb szintű Vas megyében: itt a 15–74 éves népesség 59,6%-a volt jelen a munkaerőpiacon, és 58% Győr-Sopron megyében. A legalacsonyabb munkaerőpiaci részvétel Szabolcs-Szatmárban volt (44,4%) és változatlanul nem érte el az 50%-ot további 6 megyében sem (Borsod, Békés, Baranya, Heves, Nógrád, Somogy). A megyék mintegy harmadában tehát a 15–74 éves népesség fele sincs jelen a munkaerőpiacon. 1999-ben az aktivitás elsősorban Bács-Kiskun megyében növekedett (49,7%-ról 53,4%-ra) a legnagyobb mértékben pedig Baranyában csökkent (52,8%-ról 49,9%-ra).

A megyéknél nagyobb, regionális egységekre a KSH először közöl átfogó adatokat, így a változások méréséhez, a régió-szintű elmozdulásokhoz még csak most teremtdik meg az összehasonlítási alap. A régiónkénti adatok lényegében az eddig ismert trendeket tükrözik (lásd 3. ábra).

A munkanélküliségi ráta a Győr-Sopron, Vas és Zala megyéket összefogó Nyugat-Dunántúli régióban volt a legalacsonyabb (4,4%) és a Borsod-Heves-Nógrád megyékből álló Észak-Magyarországi régióban a legmagasabb (11,6%). A foglalkoztatási esély-egyenlőtlenség tükröződik az aktivitási rátákban is, amelyek hasonló mértékű eltéréseket mutatnak: a legjobb (56,2%-os) Budapestet és Pest megyét magában foglaló Közép-Magyarország régió aktivitási rátája 8,3%-ponttal haladja meg az Észak-Magyarország régióét.

Sajnos, az Európai Unió átlagához képest a legjobb régiók foglalkoztatási eredményei is alacsonyak. Kétségtelen, hogy komoly erőfeszítések történnek a foglalkoztatás növelése érdekében. A kormány jelentős kedvezményekkel igyekszik a külföldi tőkét az elmaradott térségekben történő befektetésekre ösztönözni. Ezen túlmenően azonban sok másfajta lépés is szükséges a (regisztrált) foglalkoztatás előmozdítása érdekében.

8. A FOGLALKOZTATÁS NÖVELÉSÉNEK ESÉLYEI

Az eddigiek is mutatják, hogy a munkavállalási korú népesség (bárhol is húzzuk meg a korhatárokat) helyzetét a foglalkoztatottság-munkanélküliség-inaktivitás hármasság jellemzi. Nem elég csupán a munkanélküliség mértékét kiemelni (bár a csökkenés vagy növekedés a gazdaság és társadalom állapotának fontos mutatója), ha a munkanélküliség csökkenésének az inaktivitásába kerülés, a munkaerőpiacról kivonulás-kiszorulás az ára.

Az Európai Unió 1997-ben, a luxemburgi megállapodással ezért is választotta az első számú mutatónak a *foglalkoztatottság* alakulását. Az Egyesült Államok és Japán foglalkoztatási szintjének elérésével természetesen nem egyszerűen a számbeli különbségek eltüntetése a cél, hanem mindannak elérése, amit a munka az egyénnek, a családnak, a társadalomnak és a gazdaságnak tevékenységben, hasznosságában, anyagiakban jelent: az EU tagországaiban az emberi tőkét tekintik a legfontosabb tőkének, hasznosulását az élet-minőséget jobbító feltételnek. Ez vezeti a tagország kormányait, amikor vállalták a nemzeti akció-tervek teljesítését.⁶

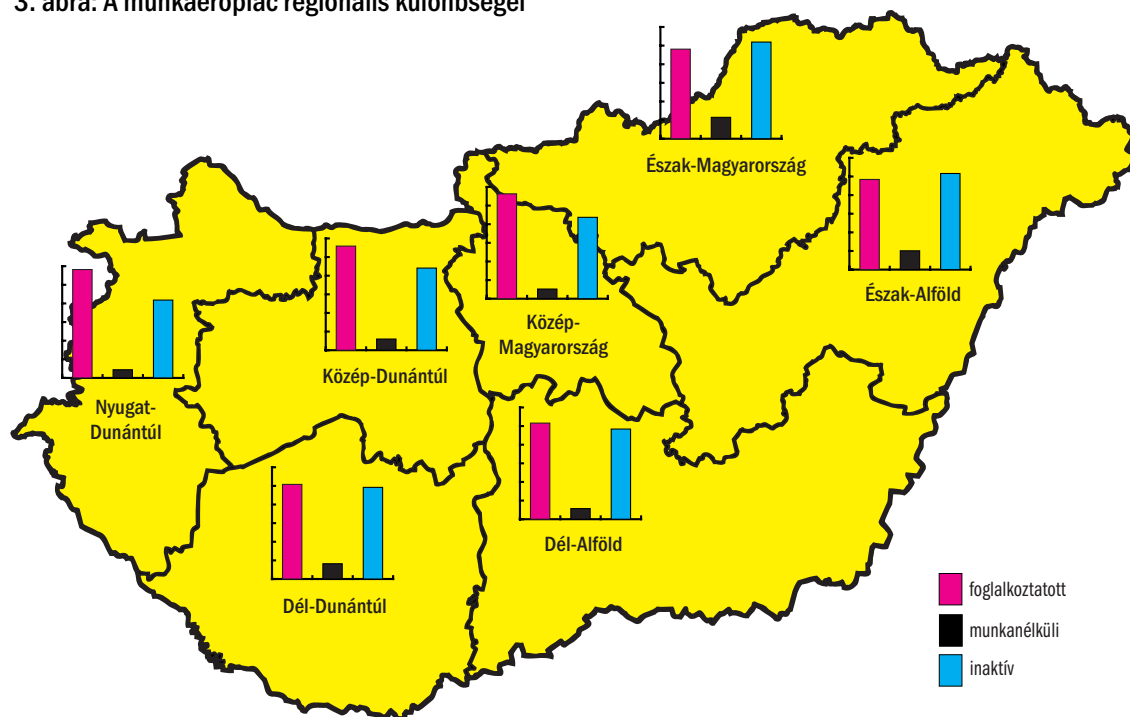
Ahhoz, hogy az EU 1998. évi foglalkoztatási szintjének átlagát elérjük, a 15–64 évesek körében az eddigi eredményen túl több mint 300 ezer új foglalkoztatottra lenne szükség. (A lépéstartás természetesen további növekedést kívánna.) Az EU jobb foglalkoztatási eredményt felmutató országaihoz való felzárkózás minden százaléka – a jelenlegi munkavállalási korúak száma alapján – mintegy 68 ezer további új munkahelyet kívánna.

Az új, többlet-munkahely egyúttal az időközben megszűnők pótlása felletti többletet jelenti. Bár a gazdaság nagy átalakulása lezajlott, a nemzetgazdasági ágak belső struktúráját – mint erről szó volt – még erőteljes hatások alakítják. Még évről-évre tízezer számra szűnnek meg munkahelyek. Jórészt a nemzetközi konjunkturális hatások következtében, de tudatos kormányzati döntés hatására is (például a bányák bezárása vagy az államigazgatás elhatározott átalakítása). Most már születtek többlet-munkahelyek is, és – elsősorban a külföldi tőke tartós érdeklődésének köszönhetően – remélhetjük, hogy a tendencia fennmarad.

A gazdasági fejlődési trendek szerint a 3 nagy foglalkozási szektor közül a mezőgazdaságban jellemzően tovább csökken a foglalkoztatás; az iparban jelentős növekedés esetén is leginkább szinten marad; a növekedés esélyét a szolgáltatások sokféle ága ígéri. Magyarországon azonban – az adott fejlett-

⁶ Magyarországon – egyenlőre tanulási céllal, kísérleti jelleggel – ugyancsak megkezdődött a nemzeti akcióterv előkészítése.

3. ábra: A munkaerőpiac regionális különbségei



Forrás: KSH, Munkaerő-felmérés

ségi szinten – még van esélye mind a (regisztrált) mezőgazdasági, mind pedig az ipari foglalkoztatás bővülésének is.

A keresleti oldal tehát biztatónak ígérkezik, azzal a megszorítással, hogy a munkaerő drágulásával párhuzamosan (bérek és közterhek) egyre általánosabb lesz az igény a nem-teljes munkaidős, meghatározott idejű, s más, a megszokottól eltérő alkalmazási formákra, főleg a szolgáltatások különféle ágaiban, de a mezőgazdaság és az ipar- építőipar igényjellegű tevékenységben is. (Az utóbbiakban mindig is általános volt az igényhez igazodó foglalkoztatás és munkavégzés).

A foglalkoztatottság növelése érdekében a jelenleginél jóval céltudatosabban kellene utat nyitni e formáknak. Annál is inkább, mert a munkaerőkínálat igen bőséges. Ha csupán az aktívan állást keresők (munkanélküliek) és a dolgozni kívánó, de aktívan állást nem keresők (passzív munkanélküliek) együttesen csaknem 400 ezres sokaságát tekintjük (és eltekintünk a gyermekgondozásról a munkaerőpiacra majd visszalépni szándékozóktól, valamint a viszonylag fiatalon nyugdíjazott, és a szerény nyugdíját némi mun-

kával szívesen kiegészítő százezrekről), akkor is igen sok és sokféle munkahelyre lenne szükség.

A foglalkoztatás bővülésének a gazdaság fejlődése, igénye az alapfeltétele, de a kereslet- és a kínálat találkozásának elősegítése a speciális és általános intézkedések sokaságát kívánja. (A speciális intézkedések egyik terepe például a mezőgazdaság, a ma nem regisztrált, de az évi 90 napot meghaladó munkavégzés regisztrált foglalkozásként elismerésével. További speciális terep a kisnyugdíjasok és a szociális segélyben részesülők – többnyire alkalmi, időszakos – munkavállalásának elősegítése, egyebek között adó- és járulégmentességgel stb.).

Az *általános* intézkedések a foglalkoztatáspolitikai egészét érintik. Ezek körébe tartozna például:

a) a gazdaság különböző szféráiban a jellemző foglalkoztatási formák áttekintése és az új formák (részmunkaidő, határozott idejű foglalkoztatás, alkalmi munkavállalás) megfelelő szabályozása, különös tekintettel a versenyszféra különböző méretű szervezetei (mikro- kis- közép- nagyvállalatok), a költségvetési szféra és a háztartások, mint foglalkoztatók tényleges igényeire, tudomásul véve, hogy csupán a nagyobb egységek foglalkoztatnak hagyományos formában munkaerőt;

b) az új munkavállalási lehetőségek adó- és járulékfizetési kötelezettségeinek minimalizálása (esetenként elengedése), különös tekintettel a potenciális kínálat (munkanélküliek, inaktívok) adottságaira.

A fenti, példaként hozott tennivalók valójában szerteágazó és együtt kezelendő feladatokat jelentenek, rendkívül aprólékos alapozó munkákkal.

A foglalkoztatás témakörében külön kezelendő a *munkanélküliek* segítése; a „munkanélküli” újra-definiálása a foglalkoztatási törvényben, az ILO ajánlásához igazodóan, ennek megfelelően a passzív és az aktív eszközök újragondolása, valamint a jelenlegi munkaerő-szolgálati irodák elsődlegesen állasközvetítő szolgáltató irodákká formálása, minden állást kereső számára.

A foglalkoztatás növeléséhez nélkülözhetetlen a *szélesebb* összefüggések áttekintése, az oktatási rendszertől a depressziós régiókig, az egyenlő esélyek érvényesítésének feltételeitől (az EU irányelveknek megfelelően) a költségvetési hatásokig stb. Más szóval: elérkezett a foglalkoztatáspolitikai újratervezésének ideje. És bár az igényt az EU-hoz csatlakozásunk szándékának követelménye szabta meg, a foglalkoztatás növelése alapvetően saját, nemzeti érdekünk.